

различной мере могут затрагивать все стороны личностной организации человека. Системные перестройки личности в ориентированном на будущее творческом процессе направлены на установление и утверждение

человеком смыслов и ценностей своей жизнедеятельности согласно с тенденциями становления психического как процесса и в связи с непрерывными изменениями процессов действительности.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Алюшин А.Л.* Темпомиры: Скорость восприятия и шкалы времени / А.Л. Алюшин, Е.Н. Князева. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 240 с.
2. *Анохин П.К.* Опережающее отражение действительности / П.К. Анохин // Вопросы философии. – 1962. – № 7. – С.97–111.
3. *Асмолов А.Г.* Деятельность и установка / Асмолов А.Г. – М.: МГУ, 1979. – 150 с.
4. *Бернштейн Н.А.* Биомеханика и физиология движений: Избранные психологические труды / Бернштейн Н.А. – М.: МПСИ; Воронеж: МОДЕК, 2004. – 688 с.
5. *Брушлинский А.В.* Мышление и прогнозирование / Брушлинский А.В. – М.: Мысль, 1979. – 232 с.
6. *Василюк Ф.Е.* Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций) / Василюк Ф.Е. – М.: МГУ, 1984. – 200 с.
7. *Гуссерль Э.* Идеи феноменологии: Пять лекций / Гуссерль Э.; [пер. с нем. Н.А. Артеменко]. – СПб.: ИЦ "Гуманитарная Академия", 2008. – 224 с.
8. *Леонтьев А.Н.* Деятельность. Сознание. Личность / Леонтьев А.Н. – М.: Смысл; ИЦ "Академия", 2004. – 352 с.
9. *Ломов Б.Ф.* Антиципация в структуре деятельности / Б.Ф. Ломов, Е.Н. Сурков – М.: Наука, 1980. – 278 с.
10. *Мамардашвили М.К.* Психологическая топология пути. М. Пруст. "В поисках утраченного времени" / Мамардашвили М.К. – СПб.: РХГИ, 1997. – 572 с.
11. *Моляко В. А.* Творческая конструктология (пролегомены) / Моляко В.А. – К.: Освіта України, 2007. – 388 с.
12. *Плохих В.В.* Установка в организации творческого процесса / В.В. Плохих // Наука і освіта / Науково-практичний журнал ПНЦ НАПН України. Тем. спецвипуск "Когнітивні процеси та творчість". – 2011. – С. 200-203.
13. *Психология. Словарь* / [под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского]. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
14. *Франкл В.* Человек в поисках смысла: Сборник / Франкл В.; [пер. с англ. и нем.]. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
15. *Хасанов И.А.* Время: природа, равномерность, измерение / Хасанов И.А. – М.: Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.
16. *Чиксентмихайи М.* Поток: психология оптимального переживания / Чиксентмихайи М.; [пер. с англ. Е. Перова]. – 2-е изд. – М.: Смысл: Альпина нон-фикшн, 2012. – 461 с.
17. *Эриксен Т.Х.* Тирания момента. Время в эпоху информации / Эриксен Т.Х.; [пер. с норв. Е.С. Рачинской, М.Э. Кубки и др.]. – М.: Весь Мир, 2003. – 208 с.

Подано до редакції 08.10.12

УДК 159.923-057.87

Л. В. Помиткіна (Україна, м. Київ)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИЙНЯТТЯ СТУДЕНТАМИ СТРАТЕГІЧНОГО ЖИТТЄВОГО РІШЕННЯ ЩОДО ВИБОРУ СУПУТНИКА ЖИТТЯ

У статті висвітлюються теоретичні підходи до побудови сімейних стосунків, розглядаються психологічні особливості прийняття студентами стратегічного життєвого рішення щодо вибору супутника життя, подані психологічні механізми цього процесу.

Ключові слова: вибір, рішення, стратегічне життєве рішення, супутник життя.

Постановка проблеми. На даному етапі розвитку суспільства шлюб переживає кризу, пов'язану зі зміною його функціонального призначення. До недавнього часу шлюб мав скоріше економічне та політичне значення, ніж відігравав функцію психологічної підтримки та комфорту.

Сьогодні в усіх демократичних країнах спостерігаються такі позитивні тенденції, як збільшення економічної незалежності жінок, відміна правової дискримінації незаконнонароджених дітей, розширення асортименту товарів, які полегшують побут самотніх

чоловіків і жінок, послаблення примусових повноважень держави у сфері особистого життя людей. Однак ці зміни неминуче призводять до зменшення потреби в реєстрації шлюбу. Як наслідок, середній вік вступу у шлюб постійно підвищується, багато молодих пар проживають разом неофіційно, розлучення стало найбільш ймовірним фіналом шлюбних відносин.

Метою статті є висвітлення теоретичних підходів до побудови сімейних стосунків та розкриття психологічних особливостей прийняття студентами стратегічного життєвого рішення щодо вибору супутника життя.

Виклад основного матеріалу. Аналіз науково-психологічної літератури та дослідження соціологів дозволяють стверджувати, що у віці ранньої дорослості людина включається в усі види соціальної активності, вона відходить від батьківської сім'ї, обирає супутника життя, приймає рішення про шлюб і створення власної сім'ї.

Як вказують вчені, провідними детермінантами вступу до шлюбу стають духовна близькість, кохання, єдність цінностей та світосприймання [11, 8]. Незважаючи на те, що в певні моменти свого життя людина може залишатися на самоті, вона завжди прагне, щоб її розуміли та приймали, прагне бути комусь потрібною, тобто коханою. Вона, у свою чергу, також бажає кохати, віддавати іншому свою турботу, накопичену ніжність, ділитися з іншою людиною сокровенним та особисто значущим. У людській спільноті склалося так, що надійним засобом реалізації цих потреб визнані шлюб та сім'я. Тому більшість дорослих людей, як і раніше, відчувають бажання знайти шлюбного партнера та укласти шлюб.

Філософи, педагоги, психологи та соціологи протягом багатьох років намагалися розібратися: яким чином люди обирають супутника життя? Однак єдиним змістовним узагальненням може стати визнання того, що цей процес набагато складніший, ніж здається на перший погляд.

Як відомо, одним із перших досліджував закономірності вступу до шлюбу засновник класичного психоаналізу З. Фрейд. У своїй психоаналітичній теорії вчений спирається на припущення, що діти прагнуть до батьків протилежної статі. Відстежуючи складні несвідомі процеси людської психіки, вчений переконався, що людина може переносити любов, яку вона відчуває до матері чи батька, на інші об'єкти – на свою потенційну дружину чи чоловіка. Як підтвердження цьому, ми спостерігаємо, що саме тому багато юнаків хотіли б зустріти майбутню супутницю життя, схожу на їхню матір, і дуже часто дівчата звертають увагу на юнаків, схожих на їхнього батька.

На сьогодні вченими дослідниками створено ряд концепцій, які спробували пояснити механізми шлюбного вибору. У зарубіжній психології найбільшого поширення й популярності набули такі теорії як: теорія "Стимул–Цінність–Роль" Б. Мурстейна, теорія "фільтрів" А.Керкгоффа й К.Девіса, теорія комплементарних потреб Р.Уінча, "кругова теорія любові" А.Рейса, інструментальна теорія добору чоловіка й дружини Р.Сентерса [4, 9, 10].

Однією з найбільш структурованих та розроблених теорій є теорія вибору шлюбного партнера є концепція Бернарда Мурстейна "Стимул – Цінність – Роль", яка заснована на припущенні про те, що всі відносини протягом передшлюбного періоду проходять три послідовні стадії [10]. Дослідник дійшов висновку про те, що лише пари, які пройшли всі три стадії, спроможні заключити гідний шлюбний союз.

На першій стадії (стимульній) відбувається виок-

ремлення однієї людини з великої кількості інших людей, тобто відбувається первісний вибір партнера, виникає симпатія. До критеріїв вибору на цій стадії відносять зовнішні дані, соціальний статус, особливості самопрезентації партнера, деякі його психологічні якості. Також на стимульній стадії відбувається оцінка власних якостей, які можуть зацікавити іншу людину.

До особливостей перебігу першої стадії вчені відносять різні компоненти, зокрема, важливим компонентом тут є територіальна близькість між партнерами, оскільки експериментально доведено, що саме вона часто стає основою для взаємної симпатії. Більшість людей знаходять свою "другу половинку" серед сусідів, колег, знайомих чи однокласників. Що стосується зовнішніх даних, то і чоловіки, і жінки віддають перевагу баченню поряд із собою привабливого партнера. Чоловіки більш чутливі до зовнішності партнерші на початковій стадії стосунків, а для жінок приваблива зовнішність партнера є фактором, який зміцнює відносини на більш зрілих етапах.

На другій стадії (ціннісній) відбувається узгодження партнерами цінностей, переконань, світоглядних позицій один одного. Симпатія, яка виникає на стимульній стадії, зміцнюється у тому разі, якщо досягається єдність поглядів на життя й позицій у питаннях шлюбу, розподілу чоловічих та жіночих обов'язків у сім'ї, виховання дітей тощо. В іншому разі, при розбіжності подібних позицій, союз розпадається [10].

На третій стадії (рольовій) перевіряється відповідність рольової поведінки партнерів при їх активній практичній взаємодії один з одним. Однак, на дошлюбному етапі відносин здатність партнера виконувати бажану роль перевіряється частіше за все лише завдяки вербальному вираженню його ставлення до цього предмету. К.Коч, використовуючи поняття соціальної ролі для пояснення вибору шлюбного партнера, припустив, що партнери обирають один одного на основі згоди при виконанні ролей у процесі залицяння.

Зазвичай, на цій стадії проходять перевірку рольові очікування по відношенню до партнера, ті враження, які партнер викликає при спілкуванні на ціннісній стадії. Вчені вбачають тісний зв'язок між вказаною відповідністю та загальною задоволеністю шлюбом [2]. Також на даному етапі відбувається оцінка відповідності особистісних властивостей партнерів, яка перевіряється завдяки їх спільній діяльності.

У результаті своїх досліджень Б.Мурстейн дійшов висновку, що для виникнення симпатії між людьми важлива не стільки сама фізична привабливість, скільки відповідність рівня власної привабливості та привабливості партнера. Людина схильна вибирати собі у партнери того, хто не більше й не менше привабливий, ніж вона сама [7].

В основі теорії "фільтрів" А.Керкгоффа й К.Девіса лежить ідея існування декількох стадій у процесі вибору шлюбного партнера. Схематично цей процес можна уявити як послідовне проходження через серію фільтрів, які поступово відсівають людей з безлічі можливих партнерів і звужують індивідуальний вибір. Перший фільтр

– місце проживання – відсіває тих потенційних партнерів, з якими людина ніколи не зможе зустрітися. Потім фільтр гомогамії виключає тих, хто не підходить за соціальними критеріями. На цьому етапі людина вступає в контакти з іншими, які здаються привабливими. На наступних стадіях встановлюються подібність цінностей і сумісність ролевих очікувань. Результатом проходження через всі фільтри є вступ у шлюб.

Відомий німецький учений Р.Зідер також вважає, що наміру одружитися в більшості людей у європейських промислово розвинених країнах передують тривалий процес орієнтації й соціокультурного налаштування людини на шлюб і родину. Дослідник уявляє вибір шлюбного партнера як процес фільтрації. На першому етапі визначається категорія соціально підходящих партнерів. Це відбувається майже "непомітно" для людини в соціальному середовищі, в якому вона перебуває. На другому етапі здійснюється специфічний вибір із "сукупності" можливих партнерів відповідно до психологічних, сексуально-еротичних й естетичних механізмів. Під час цього процесу велике значення надається враженням, набутих у рідній сім'ї, освіті й ранній професійній кар'єрі молодих людей, набутих у соціумі [6, 9].

Провідною думкою у теорії комплементарних потреб (взаємодоповнюючих потреб) Р.Уінча є те, що протилежності притягаються, тобто у виборі партнера кожен індивідуум шукає того, від кого очікує максимум задоволення власних потреб. На думку дослідника законані повинні мати подібність соціальних рис і психологічно доповнювати один одного. Ця теорія не стверджує, що кожен може знайти людину, яка б повністю задовольняла його потреби, однак допомагає розібратися, чому ми вважаємо привабливими тільки деяких із усього "поля обранців". Відповідно до цієї теорії, наприклад, привабливою для владного чоловіка може бути лагідна жінка, а спокійному й м'якому чоловікові подобаються енергійні й впевнені жінки [4, 9, 10].

Відома "кругова теорія любові" А.Рейса пояснює механізм вибору шлюбного партнера через реалізацію чотирьох послідовних, взаємозалежних процесів [10].

1. Встановлення взаємозв'язку. Відбувається оцінка легкості спілкування двох людей, іншими словами – наскільки вони вільно й комфортно почуваються в товаристві один одного. Це залежить як від соціально-культурних факторів (соціального класу, освіти, релігії, стилю виховання тощо), так і від індивідуальних здібностей людини вступати в контакт із іншими людьми.

2. Саморозкриття. Під час цього процесу відчуття взаємозв'язку з іншою людиною народжує почуття розслаблення, довіри й легкості розкриття себе перед іншим. Тут також великий вплив мають соціально-культурні фактори.

3. Формування взаємної залежності. Цей процес характеризується поступовим виникненням й розвитком системи взаємозалежних звичок у чоловіка й жінки, появою почуття потреби одне в одному.

4. Реалізація основних потреб особистості, якими, на думку А. Рейса, є потреби в любові, довірі,

стимуляції ким-небудь її амбіцій тощо.

Вчений переконаний, що розвиток почуття любові йде в напрямку від першого процесу до четвертого, і пропуск одного з них може негативно позначитися на розвитку або стабільності любовних стосунків.

Р.Сентерс запропонував інструментальну теорію добору чоловіка й дружини, яка також приділяє першорядну увагу задоволенню потреб, але при цьому стверджує, що одні потреби важливі за інші, а деякі з них більше властиві чоловікам, ніж жінкам, і навпаки. Р.Сентерс стверджував, що людина має потяг до того, чий потреби схожі з її власними або доповнюють їх [10].

Відомий вчений Абрахам Маслоу також писав про особливості задоволення потреб у стосунках та пов'язану з цим стабільність емоційних. Він вказував, що люди, які живуть на рівні потреб зростання, тобто самоактуалізовані особистості, встановлюють більш стабільні стосунки ніж ті, хто живуть на рівні дефіцитарних потреб.

У.Струбі разом зі своїми колегами вивчали зв'язок зовнішньої привабливості та вибору партнерів. Вони дійшли висновку, що люди, які вважають себе зовнішньо непривабливими, частіше призначають побачення також непривабливим людям, і навпаки, ті, хто високо оцінює власну зовнішність, частіше приділяють увагу вродливим людям [10].

Вчений Донн Бірн зі своїми колегами у своїх експериментах неодноразово переконувалися, що найбільш привабливими ми вважаємо тих людей, з якими у нас багато спільного. Тому можна припустити, що віддаючи перевагу подібним до нас людям, ми відчуваємо безпеку та психологічний комфорт поряд з ними. Чим більше подібностей у настановах, переконаннях та моральних цінностях у подружжі, тим щасливіший шлюб та менш імовірно розлучення [7]. Вчені переконані, що на даному етапі важлива відвертість, чесність, відкритість партнерів один одному.

Аналіз вітчизняної психологічної літератури показав, що проблема вибору супутника життя є недостатньо вивченою та описаною. До найбільш відомих теорій слід навести теоретичну модель співвідношення процесів міжособистісного сприйняття та динаміки дошлюбних відносин М.А. Абалакіної [1], поетапний розвиток стосунків між чоловіком та жінкою описувала Т.Б. Василець [3], шлюбно-сімейні відносини досліджувала Л.Б. Шнейдер [11], трансформацію соціально-моральних установок молоді по відношенню до шлюбу та дошлюбним інтимним стосункам вивчав С.І. Голод [5].

Досить ґрунтовними є дослідження процесу вибору шлюбного партнера Н.Н.Обозова та А.Н.Обозової [8]. Вони виділили чотири аспекти сімейної сумісності, які визначаються закономірністю наступних проявів:

1) духовна сумісність – характеризує узгодженість цілепокладаючих компонентів поведінки партнерів: установок, ціннісних орієнтацій, потреб, інтересів, поглядів, оцінок, думок тощо (основна закономірність духовної сумісності – схожість, подібність духовних укладів подружжя);

2) персональна сумісність – характеризує відпо-

відність структурно-динамічних особливостей партнерів: характеристик темпераменту, характеру, емоційно-вольової сфери. Один із критеріїв персональної сумісності – безконфліктний розподіл міжособистісних ролей. Основна закономірність цього аспекту сумісності подружжя – наявність додаткових структурних характеристик партнерів;

3) сімейно-побутова сумісність – функціональні особливості подружжя: узгодженість уявлень про функції сім'ї, ролевих очікувань і домагань під час реалізації цих функцій. Критерій – ефективність виховання дітей;

4) фізіологічна сумісність.

Обираючи супутника життя для побудови щасливих сімейних стосунків необхідно враховувати вказані аспекти.

Таким чином вчені і практики розробляють та презентують свої підходи та теорії до вибору супутника життя, щоб надати допомогу молоді у прийнятті відповідального доленосного рішення, яке необхідно приймати переважно у студентському віці.

Узагальнюючи, зазначимо, що прийняття стратегічного життєвого рішення щодо вибору супутника життя є відповідальним і складним психологічним процесом, який суттєво відрізняється від вибору професії чи іншого відповідального рішення, передусім тим, що це рішення є актом взаємодії партнерів і вибір одного ще не означає згоди іншого партнера. Результатом одностороннього вибору може бути нещасне кохання "на все життя", а результатом взаємного вибору – злагода та сімейне щастя. Отже, особливістю є узгодженість двох сторін в основних соціально психологічних напрямках побудови сім'ї.

Стосовно психологічних механізмів прийняття студентами стратегічного життєвого рішення щодо вибору супутника життя у результаті проведеного нами дослідження було з'ясовано, що цей процес актуалізує ціннісно-мотиваційні, емоційно-почуттєві, інтелектуальні та вольові психологічні механізми і здійснюється послідовно через певні етапи. Серед ціннісно-мотиваційних механізмів вчені (С.Занюк, М.А. Чумакова та ін.) визначають провідним світогляд, потреби, мотиви, ідеали, смисли, цінності, переконання, принципи та інтереси.

До емоційних механізмів вчені (К.Е.Ізард, Г.С. Костюк та ін.) відносять емоції, почуття, афекти, бажання та переконання. Емоції визначають як особливий клас пси-

хічних процесів і станів, пов'язаних з інстинктами, потребами, мотивами, які відображають у формі безпосереднього переживання (задоволення, радості, страху тощо) значимість діючих на людину явищ і ситуацій для здійснення її життєдіяльності.

Інтелектуальними механізмами вчені (Г.О.Балл, О.К.Тихомиров, В.М.Чернобровкін та ін.) вважають проблематизацію, цілепокладання, продукування гіпотез, аргументацію, вибір, антиципацію та інтуїцію. При цьому проблематизація розглядається як уміння людини знаходити і ставити проблему.

Вольовими механізмами вчені (Л.С.Виготський, Г.С.Костюк, О.Р.Лурія та ін.) вважають, перш за все, силу волі, яка набувається особистістю за умови наявності чи розвитку певних якостей. Як відомо, саме волю відомий психолог Л.С.Виготський відносив до вищих психічних функцій, ставлячи її поряд зі свідомістю людини. Таким чином, вольові психологічні механізми забезпечують у контексті проблеми нашого дослідження процес реалізації прийняття особистістю життєво значущого рішення щодо вибору супутника життя.

Слід зазначити, що кожний із наведених психологічних механізмів актуалізується в більшій чи меншій мірі в залежності від змісту стратегічних життєвих рішень. У процесі прийняття життєво значущого рішення щодо вибору супутника життя на перший план виходять почуття, емоції (кохання, пристрасть, вподобання), тобто особливістю є те, що в більшій мірі актуалізуються емоційні механізми (емоції, почуття, афекти, бажання та переконання тощо).

Висновок. Таким чином, у ході проведеного дослідження було проаналізовано основні зарубіжні й вітчизняні теорії вибору шлюбного партнера, визначені психологічні механізми прийняття студентами стратегічного життєвого рішення щодо вибору супутника життя (ціннісно-мотиваційні, емоційно-почуттєві, інтелектуальні та вольові). До основних психологічних особливостей слід віднести, перш за все, узгодженість поглядів партнерів в основних соціально психологічних напрямках побудови сім'ї, оскільки результатом взаємного вибору стає злагода та сімейне щастя. Другою особливістю є актуалізованість емоційних психологічних механізмів, які забезпечують процес прийняття стратегічного життєвого рішення щодо вибору супутника життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Абалакіна М. А., Агеев В. С.* Анатомия взаимопонимания / М. А. Абалакіна, В. С. Агеев. – М. : Знание, 1990. – 64 с.

2. *Андреева Т. В.* Семейная психология : [учеб. пособие] / Т. В. Андреева. – СПб. : Речь, 2004. – 244 с.

3. *Василец Т. Б.* Этапы развития отношений между мужчиной и женщиной / Т. Б. Василец. – К., 2006. – С. 12-23.

4. *Гозман Л. Я.* Психология эмоциональных отношений / Л. Я. Гозман. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1987. – 210 с.

5. *Голод С. И.* Стабильность семьи: социологический и демографический аспекты / С. И. Голод. – Л.: Наука, 1984. – 325 с.

6. *Зидер Р.* Социальная история семьи в Западной и Центральной Европе (конец XVIII – XX вв.) / Пер. с нем. Овчинцевой Л.А., Науч. ред., предисл. Брандта М.Ю. – М. : ГИЦ ВЛАДОС, 1997. – 304 с.

7. *Майерс Д.* Социальная психология / Д. Майерс. – СПб.: Питер, 2002. – 752 с..

8. *Обозов Н. И., Обозова А. Н.* Диагностика супружеских затруднений / Обозов Н. И., Обозова А. Н. //

Психологический журнал. – Т. 3. – №2. – 1982.

9. *Панкова Л. М.* У порога семейной жизни / Л. М. Панкова. – М. : Просвещение, 1991. – С. 144.

10. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования: [учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед.] / Е.И. Артамонова, Е.В. Екжанова,

Е. В. Зырянова и др.; Под ред. Е.Г. Силаевой. – М.: Издательский центр "Академия", 2005. – 192 с.

11. *Шнейдер Л. Б.* Психология семейных отношений. Курс лекций / Л. Б. Шнейдер. – М.: Апрель-Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 512 с.

Подано до редакції 01.10.12